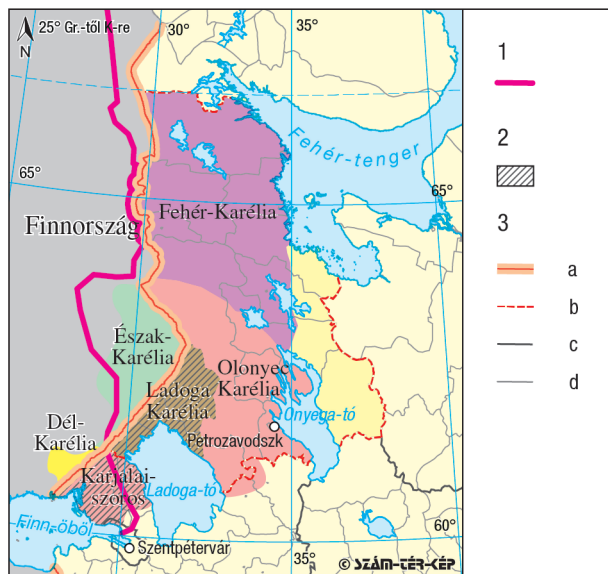

5. „KONSTRUÁLT” (SZOVJET) ETNIKUMOK

5.1. KÖZTES-EURÓPA ÉS A POSZTSZOVJET TÉR KONTAKTZÓNÁJÁBAN: KARÉLIAI TEREK ÉS TÉRKÉPZETEK

Karélia sohasem alkotott független nemzetállamot, területe a 14. századtól kezdve a svéd, finn, illetve az orosz geopolitikai törekvések konfliktuszónájában helyezkedett el. A terület földrajzi meghatározása nem volt egyértelmű, ezzel összefüggésben a Karéliához kötődő elképzelések is gyakran módosultak, mintahogyan a karél etnikus, nemzeti vagy a régióhoz kötődő identitást is intenzív, időnként erőszakos hatások alakították. A Karéliáról folytatott diskurzusok mind a mai napig megkerülhetetlenné teszik az orosz és a finn nézőpontok, illetve a történelmi, a kulturális és az emlékezetpolitikai szemléletmódok összevetését. Már a terület részletesebb magyarázat nélküli megnevezésében is eltérő álláspontok rajzolódnak ki: a „Karélia” fogalom Oroszország felől a Karél Köztársaságot (Finnország felől: Kelet- vagy Orosz-Karélia) jelenti, mely változó neveken, de hasonló területi egységként a Szovjetunió részét képezte. Finnországban pedig a két finn karéliai régió (Észak- és Dél-Karélia) mellett a Karjalai-földszoros és a Ladoga-tó környéki, a második világháborúban végleg „elvesztett”, ma Oroszországhoz tartozó területeket értik „Karélia” alatt, megkülönböztetve azt Kelet-Karéliától. Tovább árnyalja a Karéliával kapcsolatos definíciós problémákat, hogy a két terület átfedi egymást, ugyanis a Karél Köztársaság déli megyéi (Ladoga-Karélia) a második világháború előtt a Karjalai-földszorossal együtt Finnországhoz tartoztak (22. ábra).

A finn nemzetállam megteremtésében a terület különleges szerepet játszott: a nemzeti romantika tájképeként, a nemzet tisztaságának és eredetiségének szimbolikus forrásaként transzcendentális magasságokba emelve Karéliát és a karélokat. A keleti terjeszkedés, „Nagy-Finnország” létrehozásának igénye és a mindenkori Orosz Birodalommal való összefeszülések is Karélia területén váltak valóságos eseményekké, rengeteg szenvedést okozva az ott élő lakosságnak, különösen a 20. században. A Novgorodi Fejedelemség északnyugati expanziója következtében megjelenő, később folyamatosan jelenlévő orosz kulturális hatás miatt az ortodox

22. ábra Karélia részei és fontosabb határmódosításai

1– A nöteborgi (1323) és a teusina béke (1595) után kialakult finn–orosz határ, 2– A téli háborúban Finnországtól Oroszországhoz csatolt terület, 3– Határok, a– országhatár, b– autonóm körzet határa, c– oblaszthyatár, d– rajonhatár. Forrás: PALANDER, M. et al. 2018.

karélokot az aktuális orosz hatalmi központok sajátjuknak tekintették, jóllehet a Szovjetunióban alkalmazott nemzetiségi politika felemás módon ugyan, de megteremtette az önálló finn-karél identitás intézményi feltételeit, miközben a Finnországtól való eltávolodás is egyre kézenfekvőbbé vált a 20. század végére. 1991 után azonban egy lassú közeledés figyelhető meg a nemzetközi társadalmi-politikai környezet és a határok átjárhatóságának megváltozása miatt. A határ nyugati oldalán élő finnek és a Finnországba telepített karélok újra felfedezik a hátrahagyott tájakat és településeket Kelet-Karéliában, miközben a határ keleti oldalán élő, intenzíven asszimilálódó karél (és a többséget alkotó orosz) lakossággal interakcióban megteremtik a nemzeti emlékezés 21. századi helyeit, át- és újraértelmezve a karélság etnikai, nemzeti és területi dimenzióit.

5.1.1. Karélia szerepe a finn nemzetállam geopolitikai orientációiban

A nemzetközi környezetben önmagát jól körülhatárolható területi egységként elhelyező 19. és 20. századi finn geopolitikai megközelítések között kitüntetett szerepet játszanak az égtájak által vezérelt orientációk. A világ politikai térképére helyezett, „keleti”, „nyugati” vagy „északi” pozíciót elfoglaló Finnország relatív helyzetéről elfogadott narratívák kölcsönösen hatottak az identitáspolitikára és mindez befolyásolta a Karéliáról kialakított kép társadalmi reprezentációit is. Az égtájakhoz

kötődő képzetársítások a történelem folyamán folyamatosan változtak, de nyomot hagytak az újabb generációk számára. Marco ANTONSICH (2005) öt jellegzetes narratívát különít el, de mint Köztes-Európában máshol is, Finnországban szintén a kelet-nyugati orientáció kapott és kap különleges figyelmet.

A „nyugathoz tartozás” narratívája a finn nemzetállam kialakulásának historiográfiájában is kivételes szerepet játszik, mely szerint a 18. század végén a svédekhez kötődő modernizáció és polgárosodás az ország délnyugati központjában a finn nemzeti elit kialakulásához vezető intellektuális erőteret generált. Finnország nevét is erről a szűkebben vett régióról kapta (Suomi), illetve az itt beszélt dialektus lett a finn irodalmi nyelv alapja. A modern finn nemzetállam létrejötte a délnyugati régió kulturális, katonai és nyelvi expanziójaként is értelmezhető.

A nyugati orientáció, egyfajta ellen-narratívaként, a „Kelettel” szemben is megfogalmazódik: a „nyugat bástyájaként” a nyugati értékek védelmezőjeként jelenik meg, különösen a két világháború között, amikor Finnország több háborút vívott Oroszországgal. A „keleti más” konstrukciója segítette a (nyugati) finn azonoságtudat megerősödését, és ideológiai háttérrel biztosított Karélia „felszabadításához”, lehetőséget biztosítva a karéliei testvérek számára a „civilizált” világhoz való csatlakozáshoz. A nyugatiasító diskurzus az 1990-es években vált ismét erőssé, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az EU-tagságra is megérett Finnország rugalmasan tud kapcsolódni a nyugati struktúrákhoz, progresszív fejlődésre képes, a nyugati értékek (demokrácia, szabadság, jogállam) pedig megkérdőjelezhetlenné és axiómatikusakká váltak (ANTONSICH, M. 2005).

A keleti határ definiálása egyébként is kérdéses volt Finnország számára. Merészebb elképzelést a svédül beszélő finn történészprofesszor és zurnalista, Zachris Topelius fogalmazott meg a 19. században: a Finnország mint „sziget” koncepció lényege (a „félszigettel” szemben), hogy az államhatárt természetes vizek – tengerek, folyók, tavak – alkotják. Keleten ez a Fehér-tengert, az Onyega- és a Ladogavakat jelentette, illetve az azokat összekötő vízfolyásokat (idézi MEAD, W. R. 1952; HORVÁTH Cs. 2010). Az így létrejövő „Nagy-Finnország” szinte teljes egészében lefedte volna a karél nyelvterületet, és a Kola-félsziget is finn fennhatóság alá került volna. „Nagy-Finnország” megteremtése azonban utópiának bizonyult.

A finn élettér ideológiájának megteremtésében nagy szerepe volt egy geográfusnak (Väinö Auer) és egy történésznek (Eino Jutikkala): 1941-ben Berlinben, németül kiadott könyvük, a „Finnland’s Lebensraum”, teremtette meg a keleti területek ethnocentrikus hasznosításának – akkor tudományosnak gondolt – háttérét. A második világháború után a keleti határ materiális és szimbolikus választóvonalá merevedett, így annak definiálása a „keleti másságtól” való elkülönülés jelképévé vált, de az „ortodox kelet” és a „lutheránus nyugat” határvonala (amely nagyjából egybeesett a mindenkori finn–orosz határral) is az égtáj-orientált megkülönböztetések fontos eleme volt (PAASI, A. 1996).

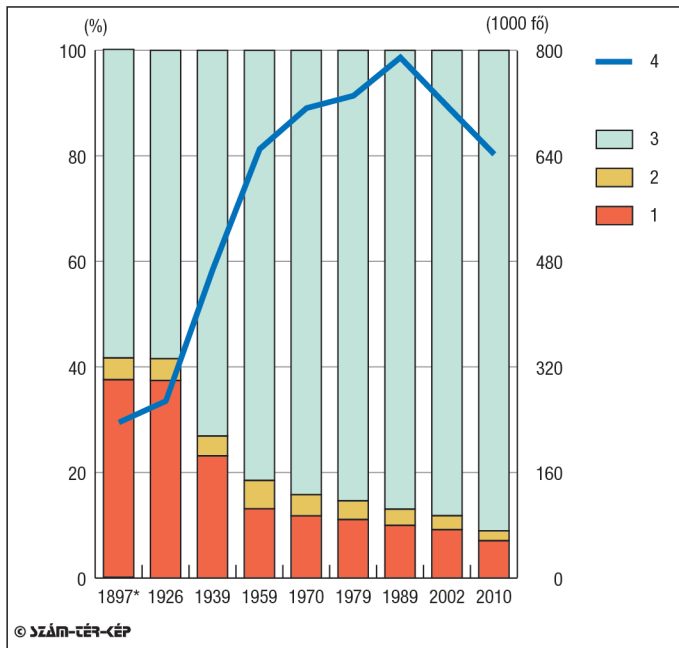
Az 1918-ban függetlenné váló Finnország számára különösen fontossá vált a területi és nemzeti egység megteremtése; a határ túloldalán létrejövő Szovjetuniótól való elkülönülés ideológiája sokat segített ebben. E szerint a stabil, szabad, békeszerető és demokratikus finn társadalom állt szemben a keleti, despotikus, instabil és háborút kedvelő szovjet rendszerrel. Mindez egy erős finn russzofóbiát eredményezett, ami csak a második világháborút követő békeidőben enyhült (LUOSTARIEN, H. 1989).

A nyugati orientáció mellett a 19. században, a finn nemzetállam formálódásának idején a kelet felé fordulás is meghatározóvá vált. A „fennomán” mozgalom a finnség esszenciáját Karéliában, a nyugati hatásoktól mentes területeken vélte felfedezni. E szerint a Kalevala földjén a mitikus múltban még az idegen hatásoktól mentesen, szabadon éltek a finnek ősei (ANTONSICH, M. 2005). A keleti eredet, a mítoszokkal telített ősi föld és a romanticizált nemzeti identitás a keleti orientáció legfontosabb „kellékeiként” a keletre való terjeszkedés ideológiai háttérét biztosították.

Megfigyelhető az önállósodást és függetlenedést elősegítő „irányválasztás” is, a „se nem kelet, se nem nyugat” befelé fordulás, amikor a sajátos finn jegyek kapnak megerősítést, hangsúlyozva az orosz és a svéd hatásoktól való távolságot (ANTONSICH, M. 2005). A 19. században jellemző, önazonosságot megerősítő ideológiát a „Svédek már nem vagyunk, oroszok nem leszünk, legyünk hát finnek!” szállóige jellemzi leginkább (RICHLY G. 2010).

A hidegháborús időszak finn politikáját meghatározó Urho Kaleva Kekkonen hosszú elnöksége (1956–1981) alatti geopolitikai diskurzus eredményeképpen Finnország „kelet és nyugat közt” helyezte el magát a világpolitika térképén. Az USA és Szovjetunió közötti „híd” szerepet tudatosan építő Kekkonen tevékenysége belföldön a keleti identitás „újrafelfedezését” mozdította elő, ellensúlyozva a nyugati orientáció egyeduralmát. A nagy számú karéliei menekült is fontossá tette a keleti kapcsolatok fejlesztését, miközben reálpolitikai, gazdasági és világpolitikai jelentősége is kiemelkedő volt (ANTONSICH, M. 2005). A hidegháborúban kialakult „egyenlő távolság” politikája a russzofóbia mérséklését és a szovjet ellenségkép elhalványulását eredményezte, ami később elősegítette a határokon átívelő kapcsolatok fejlesztését, az Orosz-Karélia felé történő nyitást (LUOSTARIEN, H. 1989).

Az északi orientáció a kelet-nyugati dichotómián való túllépést segítette elő és Finnország önálló, nagyhatalmaktól független expanziós tevékenységét állította reflektorfénybe (Lappföld meghódítása). Az idealizált nemzeti tájkép és a tradicionális folklór elemei is sokkal inkább északi karakterűek (ANTONSICH, M. 2005); a ritkán lakott, fenyvesekkel borított, északon elterülő Fehér-Karélia (22. ábra) a nemzeti eposz énekeinek gyűjtőhelyeként ezt testesíti meg. Ebből következően a karél területek az „északiság”, de különösen a „keletiség” narratíváiban válnak jelentőssé – a 20. század második felétől egyre kevésbé szembeállítva a „nyugati” értékekkel.

23. ábra A karélok arányának és számának változása (1897–2010)

1– Karélok aránya Karélia területén, 2– Egyéb finnugor népek aránya Karélia területén, 3– Nem finnugor lakosság Karélia területén, 4– Az összlakosság számának változása Karéliában, *becslés. Adatforrás: oroszországi (1897, 2002, 2010) és szovjet népszámlálások (1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989).

5.1.2. Reprezentációk a karélokról és Karéliáról

Karéliához a finn történelem során sokféle elképzelés kötődött: a közélet és a politika számára bizonyos időszakokban a figyelem középpontjába került, máskor pedig elfelejtették. Ez a furcsa kettősség a karélokkal szemben is megfigyelhető: esszenciálisan finneknek, de a központtól távol, a periférián élő „idegeneknek” is lehetett őket tekinteni. Denis COSGROVE (1989) alapján Maunu HÄYRYNEN (2004) Karélia észlelésének historikus pályáján három szakaszt különít el: először mint alternatív nemzeti táj jelenik meg a „déli” területek dominanciájával szemben, később központi szerepet kap a nemzeti tájkép megszerkesztésében, majd a terület nagy részének elvesztése után a „nemzeti periféria” szerepkörét tölti be, szimbolikus értelemben a háború előtti állapotba fagyott „kísértetként”. A Szovjetunió összeomlása után ez megváltozott, és egyfajta Karélia-újjászületés tapasztalható (részletesebben ld. később).

Az első szakaszban („alternatív” nemzeti táj) Észak- és Ladoga-Karéliának Karéliához tartozása még bizonytalan, így Karélia határai sem körvonalazódtak a mentális térképeken, de a keleti területek felé forduló figyelem egyre inkább érezhető. Zachris Topelius, a már említett svéd nyelvű finn történész szerint azért

kerülhetett a karéliei táj egyre inkább a nemzeti érdeklődés középpontjába, mert a városi és vidéki ingatlanok, illetve birtokok tulajdonosai a svéd társadalmi elit tagjaiból kerültek ki. A természeti táj volt „közös” és „finn”, míg a vagyon, a földtulajdon sokkal inkább svéd. A patrióta finneknek így a „természet” maradt, ez jelentette a „finnség” esszenciáját (idézi HÄYRYNEN, M. 2004). A romantikus Karélie-kép kialakulásához a kiépülő finn iskolarendszerben rendszeresített, Finnországról szóló Topelius-tankönyv is sokat segített: a *Boken om vårt land* („Könyv országunkról”) szerint Karélie (a Finn-öböl és a Ladoga-tó között elterülő terület, az akkor még alig ismert Kelet-Karélie nélkül) olyan hely, ahol a vad természettel és az ősi versekkel lehet találkozni. A karélok pedig a legpozitívabban ábrázolt finnek: nyitottak, barátságosak és boldogok, gyönyörű dalaik vannak, felmenőiket megőrzik emlékezetükben, tisztelik az ősoket (HÄYRYNEN, M. 2004). A Kalevala népszerűsége és ezek a topeliusi sztereotípiák megágyaztak a 19. század végén és a 20. század elején jellemző karelianizmusnak. A finn irodalmi, nyelvészeti és etnográfiai kutatások a 19. században már előkelő helyet foglaltak el a nemzeti tudományok között, mindezek kollaborációja a Kalevalában találkozott, a finn nemzeti eposz a nagyközönség számára is fogyaszthatóvá, illetve érzelmileg telítette a nemzeti múlthoz való kötődést.

Elias Lönnrot 1831–33 között (többnyire Karéliában) végzett terepmunkái során gyűjtötte össze a Kalevala alapját képező énekeket. Görög mintára, ahogyan Homérosz teremtette meg az Iliászt, Lönnrot is megalkotta a finn nemzeti eposzt. A Kalevala első megjelenése 1835-re datálható, de a később ismert kibővített verzió 1849-ben jelent meg először (SIKALA, J. 2006).

A Kalevala sikere „mágikus” hatással volt a finnekre, úgy érezhették, hogy részévé váltak a „civilizált” világnak, történelmi eposzuk összehasonlíthatóvá tette őket más, nagy hagyományokkal rendelkező európai néppel, például a görögökkel. Mindez sokat lendített a nemzeti önbecsülésen, a nagyhatalmakkal szemben fennálló kisebbségi komplexus leküzdésében, de a nemzeti nyelven írt sajtó elterjedéséhez is muníciót adott, továbbá a finn nemzeti himnusz is egy karéliei énekből született. Yrjö Hirn (1870-1952) irodalomtudós karelianizmusnak nevezte azt az intellektuális áramlatot, amiben a művészek inspirációt kerestek a Kalevalában és Karéliában. Hasonlóan a svéd Dalecarliához, a norvég Telemarkhoz vagy az amerikai Appalacheiához, Karéliára, mint a premodern világlátás kincsestárára, illetve mint a nemzeti kultúra példaterületére tekintettek a zeneszerzők, írók, értelmiségiek (WILSON, W. A. 2006). A karelianizmus maga után vonta a karélok iránti érdeklődést és az „alternatív” nemzeti táj egyre inkább dominánssá vált, olyannyira, hogy a két világháború közötti nacionalista mozgalmak Finnország elidegeníthetetlen részének kezdték tekinteni, mint „Nagy-Finnország” keleti régióját.

A 19. századi ébredező turizmus, a nemzeti romantika és a korabeli fényképeken vagy festményeken kimerevített képek Karéliát a nemzeti táj prototípusaként jelenítették

meg. A turizmus kitüntetett helyei a természethez (Sortavala, Imatra), a valláshoz (Valamo kolostor), a népi hagyományokhoz (Koli) vagy a történelmi emlékekhez kötődtek (Viipuri és a Karjalai-szoros kastélyai, erődítményei), de az emlékezet helyei- vé alakuló térrészek mellett Karélia a finn középosztály változó fogyasztói szokásai- nak ideális terepévé vált (természetjárás, sport és rekreáció) (HÄYRYNEN, M. 2004).

A 20. század első felében Karélia területéért több háborút is vívott egymással a finn és a szovjet fél. Ebben az időszakban Karélia a „Eris almájaként” nemzeti, geopolit-ikai és ideológiai szempontból is kiemelt szerepet játszott, nem csak Finnországban, hanem a határ túloldalán is. A Szovjetunió Kelet-Karéliából finn kommunista ki- rakat-államot akart kreálni, amihez az elképzelés szerint később majd Finnország is csatlakozott volna. Finnország azonban saját területeként tekintett Karéliára és „Nagy-Finnország” megteremtéséért küzdött (AUSTIN, P. M. 1992; BARON, N. 2007).

A második világháború utáni szovjet érában, a hidegháborús évek alatt a végle- gesen kettészakadt Karélia iránti érdeklődés elcsendesedett, a keleti határ azon- ban ismét különlegessé vált és egyfajta misztikum övezte. Az ott lakók számára azonban kényelmetlenségeket okozott a „vasfüggöny” Karéliát szétválasztó, kü- lönlegesen kezelt határövezete (PAASI, A. 1996). A Szovjetunió szétesése utáni enyhülés időszakában megindult Karélia újrafelfedezése. Az emlékezet segítsé- gével (újra)konstruált történelem ideális terepeként, a múlt terápiás feldolgozását is ellátó széttöredezett térrészek kiemelt helyeinek meglátogatásával a folytonos interakciók következtében a múlt birtokba vétele zajlott (és zajlik ma is). Ezt a múltat pedig az adott politikai-kulturális-esztétikai konszenzusnak megfelelően alakítják az odalátogató finn turisták, a kitelepített karélok vagy azok rokonai. Az így létrejött Nora-féle „lieu de mémoire”-ok, az emlékezet helyei önazonosí- tási pontokká válnak (K. HORVÁTH Zs. 1999) számukra. A finnországi karéliaiak a háborús emlékműveket, az elhagyott családi házakat és egyéb emlékhelyeket használják az utópisztikus Karélia-kép kialakításához. Különleges viszony alakul ki az ott lakók és az odalátogatók között, tovább árnyalva az emberi interakciók mélységeit, ha a helyben lévők nem karél nemzetiségűek (FINGERROOS, O. 2006).

Példaként említhető a kettészakított város, Värtsilä (Вяртсилья), melynek nyugati fele Finnországhoz került a világháborúk után, keleti (nagyobb) fele pedig a Szovjetunióhoz a vasgyárral. A helyi karélok többsége Finnországba menekült a Vörös Hadsereg elől. 1991 után indulhattak meg a látogatások és a finn turisták közül többen helyi gyökerekkel rendelkeztek, akik szomorú történeteik újrame- sélésével és az emlékezés segítségével a területhez kötődő területi identitásukat (újra)konstruálták (PAASI, A. 1996). A könnyező interjúalanyok által elmesélt, emócióval és affekcióval telített karéliai látogatások zarándoklatnak is tekinthe- tők, miközben az utópisztikus tér megtapasztalása során az emlékhelyek nemze- tivé lényegülnek, kialakítva az emlékezés Karéliáit és új narratívákat Karéliáról (ALASUUTARI, P.–ALASUUTARI, M. 2009)

Karélia térbeli reprezentációi és imaginációi a lépték és a performativitás alapján az alábbiak szerint rendszerezhetők. A karél táj a Kalevala hazájaként, a finnek mitikus kincseit rejtő territóriumként, a nemzeti identitás forrásaként egyfajta homogén tér megtestesítője, amely makroperspektívából értelmezhető és transzcendentális magasságokat érint. Nem kötődik hozzá performativitás, inkább annak kiváltására alkalmas. A konkrét nemzeti emlékhelyek, múzeumok, politikai vagy vallási központok megtörik a tér homegenitását és kiemelt helyekként, új lokalitásként birtokba veszik saját múltjukat. A kisebb léptékű, egymással nem összefüggő heterogén térrészeket a performativitás teszi élővé, változókonnyá. A személyes történetekhez kötődő, egyéni érzelmekkel telített, mikroléptékű intim terek (családi birtok, játszóhely, tópart stb.) láthatatlan, egymást át- meg átfedő buborékként, az emlékezés performativitásával telítik a karéliei tájat, melyekről legfeljebb szubjektív megnyilatkozások során szerezhethünk tudomást. A karéliei képzettársításokon kívül eső nem-helyek (AUGÉ, M. 1995), a „karélsághoz” nem kötődnek, rítusok, cselekvések, mítoszok nem fűződnek hozzájuk. Az intenzíven átalakított szovjet-karél tér termelte ki ezeket a szimbolikus értelemben elkerülhető térrészeket vagy másképp fogalmazva, az emlékezet kitüntetett helyeinek ellen-helyeit.

5.1.3. Karélok történelmi perspektívában

A finn törzsek 1000 környékén telepedtek le a mai Finnország és Karélia területén, legdélebbre a suomi, keleten a karjalai (vagy karél), a kettő között pedig háme törzs foglalta el településterületét. A két északi nagyhatalom ütközőzónájába kerülve, a nyugati, katolikus Svéd Királyság és az ortodox Novgorodi Fejedelemség a nöteborgi békében (1323) húzták meg először (viszonylag) egyértelműen az orosz és a svéd érdekszféra határát. Ez Karéliát kettéosztotta és nyugati részét „nyugati”, keleti részét pedig „keleti” pályára állította (WILSON, W. A. 2006). A nöteborgi békében meghúzott határ annyira tartósnak bizonyult, hogy a későbbiekben még hosszú ideig (többé-kevésbé mind a mai napig) kijelölte a keleti és a nyugati kereszténység észak-európai határvonalát (22. *ábra*). A nagyhatalmi vetélkedés azonban még évszázadokon keresztül zajlott: az orosz-svéd háborút (1590–95) lezáró teusina béke a nöteborgi határokat erősítette meg, de Svédország észak-keleti határait is biztosította. További karéliei területek az 1616-os stolbovoi béke után kerültek Svédországhoz, amikor a svéd király Ingriát (a mai Észtország és a Ladoga-tó között elterülő, akkoriban finnugor nyelvű tájegységet) is birodalmához csatolta (SIKALA, J. 2006). Az akkor már lutheránus svéd birodalom térfoglalása menekülésre készítette az ott élő, többségében karél nyelvű ortodox vallású lakosságot, és mivel Tver környékén telepedtek le, ők lettek a „tveri karélok” ősei. A svéd fennhatóság alatti Karéliában (Nyugat-, Svéd- vagy Finn-Karélia) a lutheránus, míg az orosz uralom alatt (Kelet- vagy Orosz-Karélia) az ortodox vallás szilárdult meg (HORVÁTH Cs. 2010).

Karéliát különálló területi egységként először a novgorodi első krónikában (Novgorodszkaja pervaja letopisz, 1016-1471) említik, de Sebastian Münster Cosmographiájában (1544) is feltűnik. Mivel nem jelentette ugyanazt mindenki számára, kérdéses, hogy a középkori iratok milyen területi egységre utalhattak. Régészeti és történelmi értelemben a karél kultúra magterülete a Ladoga-tó északi területén volt, a 19. századi látogatók azonban ebből már nem sokat láttak: a brit utazó, John Scott Keltie szerint (1879-ben) Kelet-Karéliában a lakosság és a falvak is „orosznak tűnnek”. Az instabil határterület „Észak-Európa Macedóniájaként” bizonyos szempontból a Balkánhoz tette hasonlatossá a térséget (MEAD, W. R. 1952). NORDENSKIÖLD (1919) 20. század eleji megfogalmazása szerint a keleti határ „etnikailag nem korrekt”, egy jelentős orosz területen pedig „finnek élnek”, ami jól mutatja a karélok etnikai besorolásával kapcsolatos bizonytalanságot.

A cári Oroszország részeként a Finn Nagyhercegség (1809–1917) jelentős autonómiával rendelkezett, a finn nemzeti mozgalmak kibontakozása és a Karélia felé fordulás is ehhez az időszakhoz kötődik. A II. Miklós által elrendelt 1897-es népszámlálás Finn-Karélia lakosságát nem, de a kelet-karéliai karélokot számba vette. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a Ladoga-tótól a Kola-félszigetig terjedő kelet-karél településterület homogén etnikai térszerkezettel jellemezhető. A későbbi népszámlálások alapján megállapítható, hogy ez a homogén nyelvtérület szigetekre szakadt, a karélok aránya – az adott történelmi korszak eseményeinek függvényében – kevésbé vagy intenzíven, de folyamatosan csökkent Kelet-Karélia összlakosságához képest (még akkor is, ha abszolút értékben 1939-ig növekedés is megfigyelhető). 2010-ben az asszimiláció már olyan mértékű volt, hogy a Karél Köztársaság névadó nemzetisége csupán 7%-os arányban képviseltette magát az autonóm területen. Csupán Olonyec-Karéliában a Ladoga-tó északkeleti partjánál és Fehér-Karélia középső területein, Kalevala környékén figyelhető meg nagyobb arányú (60, illetve 30% feletti) karél népességtömörülés (23. és 24. ábra).

Finnországban a második világháború előtt a karél egy autochton, területileg jól körülhatárolható nyelv volt, de ez az egység a háború után, a különböző régiókba érkező nagyszámú áttelepült miatt felbomlott. Finnországban a karél nyelvnek nincs különleges státusza, alig ötezren beszéltek 2016-ban, ami a nyelvi asszimiláció előrehaladtának számszerűsíthető bizonyítéka (SARHIMAA, A. 2016).

Kelet-Karélia másik balti-finn nyelvet beszélő finnugor népcsoportját a vepszék alkotják. A vepszék történelme szorosan összekapcsolódott a karélokéval, elkülönülésük is csak a 20. században lett nyilvánvaló, nem függetlenül a szovjet politikától. Finnországban pedig (különösen a két világháború között) ugyanúgy a finn nemzethez sorolták őket, mint a karélokot. Az Onyega- és a Ladoga-tó környékén, három elkülöníthető csoportban élő, alapvetően földművelő lakosság nemzeti identitásának megteremtésében Szovjet-Oroszországnak nagy szerepe volt. A támogatott nemzeti kisebbség az irodalmi nyelv megalkotásáig is eljutott, míg aztán a sztálini

terror őket sem kímélte. A hidegháborús évek alatt asszimilációjuk előrehaladottá vált, de 1991 után a vepsze megújítási mozgalom az identitáskeresés modern formáiban próbálja megtalálni a továbblépés lehetőségeit (BERECZKI A. 2004).

5.1.4. Harc a „lelkekért” – finnizáció, russzifikáció és szovjetizáció Kelet-Karéliában

II. Miklós birodalmában az orosz nacionalista mozgalmak erősödése és a nem orosz területek russzifikációja egyre több konfliktust okozott. Karéliában a finn befolyás visszaszorítása is a célok között szerepelt. A zűrzavaros történelmi időszakban a pánfinn gondolat mellett az önállósodást támogató karél mozgalmak vagy a lutheránus egyház térnyerésével szemben a russzifikációt támogató orosz elit, a cári udvar által titokban támogatott szélsőséges „fekete százak” (terrorista eszközöktől sem visszariadó szélsőjobboldali orosz szervezet) és az ortodox egyház állt. Az orosz nacionalizmus térnyerése a karélok ellenállását váltotta ki, miközben az önállósodási törekvések is egyre erőteljesebben fogalmazódtak meg (VITUKHNOVSKAYA, M. 2001). Az 1917-es orosz forradalom utáni polgárháborús időszakban meg is alakult az önálló karél kormány a fehér-karéliai Uhtuában (1963-ban – a finn nemzeti eposz után – Kalevala lett a város neve). A karél „nemzet” létrehozása – a forradalmi hatalmi központ beleegyezése nélkül – a vörösöknek nem tetszett, ezért 1920 elején feloszlatták a kormányt, és letartóztatták a tagokat (BARON, N. 2007). A finnországi polgárháborúban (1918) győzedelmeskedő fehérek nem tettek le az orosz fennhatóság alatt lévő karéliai területek Finnországhoz csatolásáról. 1918 után erőteljes propagandát folytattak Kelet-Karéliában, előkészítve a Szovjet-Oroszországgal vívott háborút, aminek az inkább pozitív üzenetet hordozó heimosodat nevet adták (katonai segítségnyújtás a közeli rokon népek szovjetek elleni harcában). A finn nacionalizmus nem vette figyelembe Karélia multikulturális történelmi örökségét, és a karéliaiak öndefiníciós kísérleteire sem volt tekintettel. A heimosodat során (1918–1920) sikerrel anektáltak kisebb karéliai területeket (Repola, Porajärvi), az ott élő oroszokat ellenségnek tekintették és táborokba zárták. A háborút lezáró tartui békében (1920) az elfoglalt területeket vissza kellett adni Szovjet-Oroszországnak, a Jeges-tenger felé azonban sikerült egy jégmentes kikötővel is rendelkező sávot (Petsamo/Pecsenga) megszerezni (TEPORA, T.–ROSELIUS A. 2014). A békeszerződésben deklarálták ugyan a karéliaiak autonómiáját Szovjet-Oroszországon belül, de ez nem győzte meg a karélokat és 1921-22-ben felkelést robbantottak ki a szovjet uralom ellen, a Finnországgal való egyesülés érdekében. A felkelést leverték, de a karéloknak biztosított autonóm jogköröket a szovjet hatóságok tovább szélesítették (HORVÁTH Cs. 2010).

1918-ban az orosz egyháztól elkülönülve megalakult a Finn Ortodox Egyház. A független Finnország így hivatalosan is deklarálta a görögkeleti finnek vallási önállóságát. A finn ortodoxok, a lutheránusokhoz hasonlóan a Gergely-naptár szerint

tartották (és tartják) a fontosabb egyházi ünnepeket. Ennek bevezetése, különösen az 1918 és 1920 között annektált kelet-karéliai területeken konfliktusokat okozott. Az orosz pravoszláv egyházhoz ezer szállal kötődő karéliai vallási vezetők nem feltétlenül nézték jó szemmel még az ilyen jellegű közeledést sem a nyugati kereszténységhez. (MEAD, W. R. 1952; ALASUUTARI, P.–ALASUUTARI, M. 2009; KUPARI, H. 2016)

A cári adminisztráció összeomlása után Szovjet-Oroszország etnikai és térbeli új-ratervezését a bolsevikok tudományos alapokra helyezték. Dialektikus módon, a szubsztanciális térfelfogás mellett a térről, mint társadalmi konstrukcióról is gondolkodtak. Evolúciós kapcsolatot feltételeztek a tér és társadalom között, a teret felhasználónak, tagolhatónak gondolták, másfelől közvetítő közegként is értelmezték. A „térbeli egyenjogúsítás” a bolsevikok fontos programja volt, mely szerint meg kell szabadítani a teret a fojtogató feudális struktúráktól, a felszabaduló produktív erőforrások pedig utat engednek a társadalom energiáinak, megszüntetve a régi kötelékeket. A tér és a társadalom organikus egységét a természet humanizálásával és a tér naturalizációjával kívánták elérni. Éppen ezért a korai szovjet regionalizációs diskurzusok a birodalmi térfelosztással összehasonlítva más ontológiai és episztemológiai alapokon álltak. A II. Katalin idején kialakult centrum-periféria modellen alapuló gubernyija-ujezd rendszert többek között azért változtatták meg, mert az – különösen a perifériákon – a katonai, határvédelmi vagy koloniális szempontokat részesítette előnyben, a gazdasági vagy fejlesztési szempontok nem voltak lényegesek. Lenin szerint a rigid, feudális térszerkezet nem vette figyelembe a népek jogos önrendelkezési igényét, a cári Oroszország „a népek börtöne” volt. Éppen ezért az újonnan kialakított régióknál a természeti, gazdasági és humán faktorokat is figyelembe kell venni. A kevert lakosságú területeken a „nemzeti komponens” azonos szinten kezelendő a gazdasági, társadalmi összetevőkkel, nem szabad az utóbbiakat előnyben részesíteni (BARON, N. 2007). Sokszor azonban nem volt egyértelmű egy-egy közösség etnikai-nemzeti hovatartozása, ezért az etnográfusok segítségével kategorizálták, definiálták és identifikálták őket, ahogyan ez a karélok esetében is történt. A klasszifikáció alapját a nyelv és az etnokulturális szokások képezték (MINESCU, A.–POPPE, E. 2011).

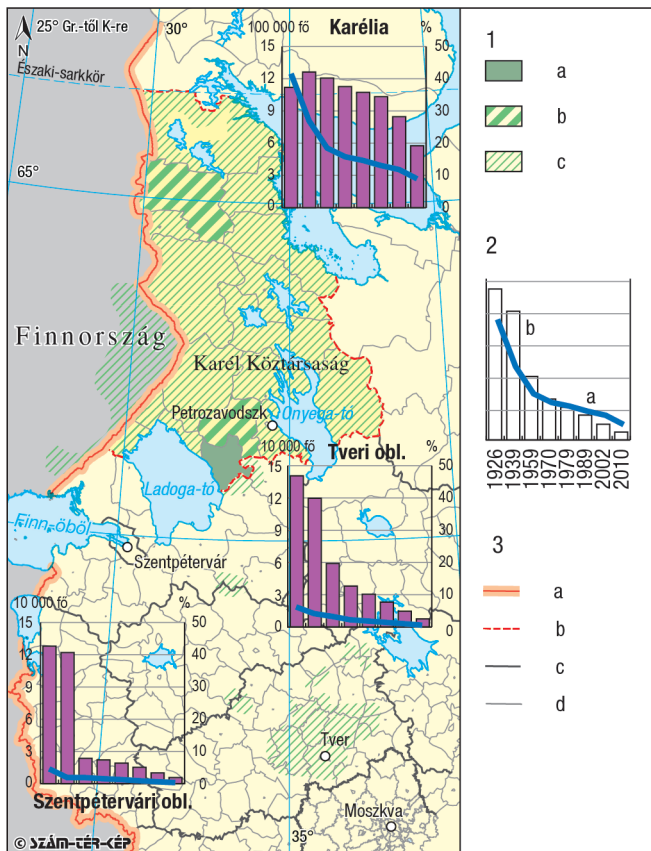
A több nyelvű és több vallású cári Oroszország a 19. század végére (a nemzeti mozgalmak eredményeképpen) többnemzetiségűvé vált, multinacionalitása azonban, a Finn Nagyhercegség kivételével, nem intézményesült. A szovjet rendszer új intézmények bevezetésével megpróbálta ezt korrigálni, de az intézkedések ellentmondásosak voltak. Különlegességnek számított a „nemzeti mivolt” állam alatti szinteken való kodifikációja, az államot pedig egy szupranacionális kategória, a „szovjetség” képviselte, ezt azonban nem próbálták a nemzetiség helyett alkalmazni. Az államot, vagy az állampolgárok összességét nem nemzeti fogalmak szerint határozták meg, de a felépítő részeket már e szerint definiálták. Nem próbálkoztak a Szovjetunió nemzetállammá szervezésével sem, a „nagyorosz sovinizmus” ellen határozottan felléptek. Az így létrejött etnoterritoriális föderalizmust egy személyi elvű nemzetiségi

politika egészítette ki. Ez utóbbi kötelező érvényű jogi státuszt rendelt az egyénekhez, a személyi okmányokban, hivatalos iratokban is feltüntették, államstatisztikai kategóriaként használták. A „saját” területtel rendelkező ún. „tituláris” nemzetiségek az autonóm régió névadó csoportjává váltak. A nemzeti hovatartozás két egymással ellentétes definíciója (területi, politikai, illetve személyi, etnokulturális) konceptuális és politikai feszültségek forrásává vált. A saját etnoterritóriumon kívül élő nemzetiségek, illetve a nemzetiségi területeken élő, nem tituláris csoportok (többségében oroszok) nyelvhasználata, jogai és a társadalmi ranglétrán való előrejutása a konfliktusok sorát gyarapították. A problémákat a nacionalizmus tiltásával, illetve szupranacionális szovjetizációval próbálták orvosolni (BRUBAKER, R. 2006).

Lenin és a nemzetiségi ügyekért felelős Sztálin azt gondolták, hogy a nemzetiségi alapon szerveződő autonóm régiók határai ideiglenesek lesznek, hiszen a nemzeti identitást a proletár internacionalizmus fogja felváltani. Az osztály nélküli társadalom megteremtéséhez vezető úthoz azonban a nemzeti alapon szerveződő csoportok jó ugródeszkának tűntek. A korenyizációja („meggyökeresítés”) során megerősítették, illetve kialakították a nemzetiségi csoportok intézményeit, a lokális adminisztrációban és törvényhozásban pedig képviselőket biztosítottak számukra, ha kellett pozitív diszkrimináció alkalmazásával. Karéliában ez nem pontosan a lenini elveknek megfelelően zajlott, ugyanis a kommunista forradalom skandináv exportjának utópiája ezt felülírhatta – Lenin beleegyezésével.

Tovább bonyolította a Karéliával kapcsolatos korenyizáció-folyamatot, hogy a polgárháborús időszakban a kaotikus állapotok között létrejövő karéli autonómia (a már említett Uhtua-kormány) egyáltalán nem volt ínyére a bolsevik vezetőknek. Anatolij Lunacsarszkij művelődési és közoktatásügyi népbiztos szerint: „a kollektív kreativitás nem egyenlő a tömegek hirtelen kialakuló akarásával, a tömegeket tanítani kell, egy magasabb szintű forradalmi tudatosság kívánatos, illetve egyfajta ösztönös készség a szabálykövetésre” (LUNACHARSKY, A. V. 1918). Az elbukott, tervezetlen autonómia-próbálkozás után, más nemzetiségi területekhez hasonlóan, a karéliai régiót is újjá szervezték, de a korenyizációját nem a helyi karélokkal együttműködve valósították meg. A Finnországból Szovjet-Oroszországba emigrált kommunista finnek jó kapcsolatokat ápoltak a bolsevikok legfelsőbb köreivel; egyik vezetőjük Edvard Gylling, a helsinki egyetem korábbi professzora szerint Karéliából kommunista mintaállamot kell létrehozni, és e nagy cél eléréséhez felajánlotta szolgálatait. (A szovjet vezetés megbízott benne, és néhány évvel később, az 1923-ban megalakult Karéli Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság vezetője lett.) A gyors eredmények elérése érdekében Gylling szerint intenzív agitációt kellett folytatni a karélok között (BARON, N. 2007). (A szovjet terminológia élesen elkülönítette a párton kívüliek megnyerését szolgáló agitációt a párton belül folytatott propagandával, az agitáció ugyanis sokkal inkább emocionális hatásokra támaszkodott, az észerveknek kisebb szerepe volt, ld. TOKAJI A. 1991.) A karéliai forradalmi agitáció célja az volt, hogy

csatlakozzon a társadalom ahhoz a nagy ívű vállalkozáshoz, amely a kommunis-
ta forradalom exportját teszi majd lehetővé Karéliából Finnországba, később pedig
Skandináviába. Így tehát a Finnországgal való egyesülés újra napirendre került, de
Gylling elképzelése a „Nagy Vörös Finnország”-ról egyáltalán nem vette figyelembe
Karélia történelmi, kulturális és etnikai komplexitását, a karélokot a finn nemzeten
belül képzelte el. Az Állami Tervhivatallal (Goszplan) együttműködve (melynek ak-
kor még fontosnak gondolt célja a termelőerők egyenlő területi eloszlása volt) létre-
hozott karéliai régió kialakításánál a lenini elveknek megfelelően nemcsak az etnikai
tér szerkezetet, hanem gazdasági és természeti viszonyokat is figyelembe vették. Az
újonnan létrejött terület keleten jelentős mértékben túlnyúlt az etnikai határokon, így
a karélok lényegében (még a vepszékkel együtt is) kisebbségbe szorultak (24. ábra).

24. ábra A karélok településterülete és számuk változása 2010-ben

1– A karélok településterülete, a– többségben, b– kisebbségben, c– szórványban; 2– A karélok
számának (a) és arányának (b) változása a jelzett területeken; 3– Határok, a– országhatár, b– au-
tonóm körzet határa, c– oblaszthatár, d– rajonhatár. Adatforrás: oroszországi (2002, 2010) és
szovjet népszámlálások (1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989).

Gylling az etnikai csoportok térbeli szerveződéséről nacionalista alapon gondolkodott, társadalompolitikai víziói azonban a kommunista eszmerendszerhez kötődtek. Saját ideológiai koncepcióját forradalmi nacionalizmusnak nevezte, ami összeegyeztethető volt a bolsevik törekvésekkel. Más kérdés, hogy a Karéliában egyre inkább nyilvánvalóvá váló finn karakter térnyerése ellen több helyen tiltakoztak, mert a finn nemzeti arroganciát elfogadhatatlannak tartották. A finnizáció azért is volt fontos Gylling számára, mert a Finnországgal való egyesülés eljövételét közelinek gondolta. Megtörve Karélia korábbi periférikus helyzetét, egyfajta „kettős periféria” kialakítására tett kísérletet. Az elképzelés szerint Skandinávia és a Szovjetunió perifériájaként központi szerepet tölt majd be a lenini eszmék exportálásában. A határokat a kommunisták egyébként is imperialista „csökevénynek” gondolták, a Karélia és Finnország között húzóódó mesterséges képződményt Gylling anakronisztikusnak látta, amit a közelgő világforradalom el fog söpörni. Értelmezése szerint a határnak Finnország felé nem volt nemzeti státusza, csupán gazdasági és ideológiai ellensúlyt képezett a két ország között – ideiglenesen (BARON, N. 2007).

A karéliei finnesítés azért is lehetett annyira sikeres, mert az 1920-as években hozzávetőlegesen 25 000 kanadai, USA-beli és finnországi, többségében baloldali meggyőződésű finn emigrált a Szovjetunióba. A gazdasági programok miatt beköltöző szláv nyelvűek térnyerését Gylling megpróbálta ellensúlyozni és elérte a kormánynál, hogy képzett, külföldi finnek segítségével fejleszthessék Karélia gazdaságát. A toborzóirodák tevékenysége annyira sikeres volt, hogy még komoly tőkével rendelkező finn üzletembereket is sikerült a Szovjetunióba csábítani. A „karéliei láz” sokakat megfertőzött, igaz, a bevándorlást a gazdasági világválság miatt kialakult munkanélküliség is generálta. Mindez egyébként nagyban hozzájárult a karéliei erdősegeket hasznosító szovjet fa- és papíripar fellendüléséhez is (GELB, M. 1993).

Sztálin egyeduralkodó alatt a – legalább elvben – egyenjogúsított térstruktúrák a totális központosítás áldozatává váltak, az egymással kooperálva, organikusan fejlődő területek elméletéből a központból irányított, bezárkózó, elszigetelt térségek valósága lett (BARON, N. 2007).

Karéliei gazdaságának fellendítéséhez kényszermunkát is alkalmaztak. A Fehér-tengeri csatornát a rendszer ellenségeivel építették meg. A karéliei gulág mérete folyamatosan növekedett, a 30-as évekre már Karélia területének egyharmadán voltak kényszermunkatáborok, ahol Moszkvából közvetlenül irányított, központi adminisztráció volt érvényben. Sztálinnak így csak a köztársaság maradék részén kellett megszüntetni a régió öngazgatási rendszerét (BARON, N. 2007).

A terror kezdete Sztálin 1928-as beszédéhez köthető, amikor az osztályharc kiéleződéséről beszélt, továbbá megbélyegezte a „nemzeti elhajlást”. A mezőgazdaság kollektivizálása a kuláktalanítással kezdődött (hozzávetőlegesen 11 millió kulák deportálása az egész Szovjetunióban), amely Karéliában az oroszokat, a karélieket és a finneket egyaránt érintette. 1932 és 38 között az „ellenforradalmi összeesküvések”

és „kémtevékenységek” leleplezése során Karéliában a finn nemzetiségűek többségét letartóztatták, munkatáborba küldték vagy kivégezték. 1937 után a tisztogató akciók minden finnre kiterjedtek a Szovjetunió területén: még a távoli Cseljabinszkban dolgozó finneket is kiutasították az országból (ha külföldi útlevéllel rendelkeztek) vagy deportáltak (ha szovjet útlevelük volt). Nem kerülhette el sorsát Gylling sem, akit elhurcoltak és (feltehetően 1938-ban) kivégeztek. A finnek mellett az egyébként „finnizált” karélok is ellenségévé váltak. A kapitalista Finnország határa mentén élő karél nemzetiségűeket, mint „gyanús elemeket”, a Szovjetunió távoli területeire (Szibéria, Közép-Ázsia) deportálták. Becslések szerint a sztálini terror alatt a Karél Köztársaság lakosságából 25-50 ezer embert gyilkolhattak meg, továbbá rengeteg embert börtönbe zártak, deportáltak vagy más módon nyomorították meg az életüket. A finnizációt nemzeti elhajlásnak bélyegezték, Karéliát pedig igyekeztek nyelvileg is elszigetelni Finnországtól, Karélia „karelizálását” szorgalmazták (GELB, M. 1993; BARTHA A. 1996; KOSTIAINEN, A. 1996). 1937-ben betiltották a finn nyelvet, Karélia első hivatalos nyelve az orosz lett, a második pedig a karél, amit a karéliai nyelvjárásoktól némileg eltérő tveri dialektusból próbáltak szabványosítani (LAITILA, T. 2001). A nyelv létrehozása Dimitrij Bubrik akadémikushoz köthető. A finnugor tudós szerint a karélok kulturálisan is különböznek a finnektől, ezért létre kell hozni a karél irodalmi nyelvet. A tveri dialektusból kifejlesztett, orosz szókészlettel is rendelkező, cirill betűkkel írt nyelv a finnek és a karélok számára is furcsa hangzású, sokszor érthetetlen volt. A félig karél, félig orosz nyelvképződmény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, pedig a „világ egyetlen szocialista nyelvén” gyerekkönyveket és újságokat is nyomtattak (AUSTIN, P. M. 1992). Az 1932-ben bevezetett új útlevélrendszer a röghöz kötés és az etnikai elkülönítés adminisztratív eszköze volt. A nemzetiségi adatokat is tartalmazó dokumentum „segítségével” lehetett korlátozni az országon belüli mozgást, de ennek alapján deportáltak az ellenségnek tekintett etnikai közösségeket is (GELB, M. 1993).

Sztálin tervutasításos gazdasága a szovjet teret egységesnek fogta fel, a partikuláris igények csak a központi akarat és a határok védelme szempontjából voltak érdekesek. A hipercentralizált térben a feltételezett lokális kivételezettséget brutálisan letörték, különösen a határmenti területek esetében. Gylling kettős periferiája, és a forradalmi nacionalista modell Sztálin térkoncepciójának esett áldozatul, a nemzetiségi viszonyok pedig a deportálások és az oroszok beáramlása miatt változtak meg jelentős mértékben Karéliában (BARON, N. 2007).

A második világháború alatt a téli háborúban Sztálin nyugatabbra tolt a finn-orosz határt és Finn-Karélia jelentős részét a Szovjetunióhoz csatolta. A terület fővárosának tekinthető Vyborg (Viipuri) megszállását a szovjet propaganda úgy reprezentálta, hogy a Vörös Hadsereg „felszabadította” a „régiorosz várost”, ami II. Péter uralkodása alatt Oroszország része volt. Úgy tűnt, hogy ismét megnyílik a lehetőség Finnország szovjetizálására (AUSTIN, P. M. 1992; PAASI, A. 1996). Ennek érdekében

1939-ben létrehoztak egy bábállamot a Karéliai-földszorosban fekvő Terijokiban, melynek feladata a finn munkások megnyerése és Finnország átállítása a kommunizmus oldalára. A „Finn Demokratikus Köztársaság” területe az újonnan annektált részek mellett magába foglalta Kelet-Karélia Finnországgal határos régióit is. A finn irányzat újra megerősödött, a néhány évvel korábban létrehozott karél nyelv kegyvesztett lett. A finn területekre bevonuló vörös hadsereg elől elmenekültek az ott élő karélok, a kiűrtett településekre pedig többségében oroszokat telepítettek (LAITILA, T. 2001; TAAGEPERA, R. 2011). Az 1941 és 44 között zajló folytatólagos háborúban Finnország Németország segítségével megpróbálta visszafoglalni a téli háborúban elvesztett területeit és Kelet-Karéliát ismét Finnországhoz csatolni – a kezdeti sikerek ellenére az akció végül kudarcot vallott. Sztálin a háború után sem mondott le Finnország szovjetizációjáról, így a karéliai finnizáció továbbra sem vesztett erejéből. Közben (1940-ben) a Karél Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság hivatalos neve Karél-Finn Szovjet Szocialista Köztársaságra módosult, ami azzal járt együtt, hogy a régió az etnoterritoriális hierarchia csúcsára került, az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságtól elkülönülő entitásként (AUSTIN, P. M. 1992). 1956 után azonban a finn nyelv kiemelt státusza megszűnt, a köztársaság ismét az OSZSZSZK autonóm régiója lett, de a karelizációt sem erőltették. A csendes asszimiláció a karélok létszámának folyamatos csökkenését eredményezte, aminek hátterében a karélok orosz nyelvhasználata és a vegyes házasságok álltak (AUSTIN, P. M. 1992; LAITILA, T. 2001; TAAGEPERA, R. 2011). Az is jellemző volt az ötvenes évektől kezdve, hogy a népszámlálások során többen inkább orosznak vallották magukat (ANDERSON B. A.–SILVER, B. 1983), ami a karélok 20. századi történetét ismerve, adaptív stratégiának bizonyult.

A második világháború után a karélok elmenekülése és a szláv etnikumúak betelepítése következtében megváltozott etnikai térszerkezetű Karjalai-földszoros és a Karél ASZSZK területeit eltérően kezelték a szovjet hatóságok. A földszoros nem kapott autonóm státuszt; a Leningrádi kerülethez csatolták, a földrajzi neveket pedig oroszra változtatták. Néhány kivétel azért akadt, ezek közé tartozik Vuoksi folyó vagy maga a Karéliai-földszoros (Karelszkij peresejek). Kelet-Karéliában viszont a szláv lakosság egyre erőteljesebb dominanciája ellenére a karél-finn nevek megtartását kifejezetten támogatták (HANNULA, M. 2006; ACKERMANN, F.–URBANSKY, S. 2016).

5.1.5. Karélok a határ két oldalán a hidegháborús évek és az ezredforduló után

A ma Finnországban élő karélok jelentős része a második világháborúban a Karéliai-földszoroból és Ladoga-Karéliából elmenekültek leszármazottja. Az áttelepítés komoly logisztikai műveletnek számított, valamilyen formában az akkori finn lakosság 19%-át érintette (a menekültek mellett az őket segítők

is beleértve). Az 1939-40 telén kitelepültek többsége visszaköltözött otthonába, hogy aztán 1944 nyarán újra elhagyja azt. A mindig Finnországban élő észak- és dél-karéliaiak, magukat egyszerűen csak karélnak nevezik, továbbá a finn szóhasználat megkülönbözteti a belföldi migráció során a második világháború alatt evakuált „áttelepített karéliákat” (siirtokarjalainen) a „karéliai menekültektől” (Karjalan pakolainen), akik Orosz-Karéliából érkeztek (HANNULA, M. 2006; ALASUUTARI, P.–ALASUUTARI, M. 2009). Ennélfogva az autochton finnországi karélok mellett áttelepített és menekült karélok is élnek, mely utóbbi két csoport területileg nem lokalizálható, mert Dél- és Nyugat-Finnországban is letelepedtek, nem csak a hagyományosan karélok által lakott Észak- és Dél-Karéliában.

A legnagyobb kulturális válaszfal az ortodox betelepülők és az „őslakos” lutheránusok között volt, a háború utáni atmoszféra azonban a nemzeti egységet helyezte előtérbe, ezért a konfliktusokat nem hagyták elmérgesedni. A hidegháborús időszakban az „oroszosan hangzó” karél nyelv inkább a lenézett kategóriába helyezhető, Finnországban ma már azonban inkább kuriózumként tekintenek rá (KUPARI, H. 2016). Észak-Karélia gazdasági értelemben Finnország egyik legelmaradottabb régiójának számít (2016), és ezt tovább tetézi, hogy a szív és érrendszeri betegségek országos átlag feletti gyakoriságát „karél átokként” interpretálják a helyiek (HONKASALO, M-L. 2009). A területhez kötődő pesszimista megközelítések az 1990-es években sokat módosultak, és Észak-Karélia Finnország egzotikus keleti tartományaként a turisták célpontjává vált. A hidegháború után a „karéliai kérdés” újra a közbeszéd részévé vált, de Kelet-Karélia Finnországhoz csatolásának nem volt komoly politikai bázisa. A turizmus fellendülése és a határok átjárhatósága is hozzájárult ahhoz, hogy Karélia és a karélok divatosak, különlegesek lettek Finnországban (ALASUUTARI, P.–ALASUUTARI, M. 2009). A „belső-másik” képzet alanyaként mindig is fontos szerepe volt a karéloknak, de míg korábban „belső-idegenként” váltak érzékelhetővé, addig ma már sokkal inkább érdekességük teszi őket láthatóvá.

A rendszerváltás utáni Orosz-Karéliában az autonómia-igények a nemzetiségi jogokkal, a kultúra megőrzésével és a nyelvvédelemmel voltak kapcsolatosak. Mivel a helyiek az államhatalommal a lokális intézményekben találkoztak, itt váltak nyilvánvalóvá számukra a leírt jogok és a hétköznapok valósága között feszülő ellentétek. A célok között szerepelt a politikai hatalom részleges megszerzése, a saját elit megteremtése ki-, illetve megegyezve a szövetségi kormánnyal (MINESCU, A.–POPPE, E. 2011). A nem tituláris nemzetiségi csoportok is sokfelé fogalmaztak meg kulturális autonómia-koncepciókat Oroszországban, Karéliában azonban nem érezték ennek fontosságát az ott élő oroszok (PRINA, F. 2016). Ennek hátterében nyilvánvalóan az áll, hogy a karélok aránya 10% alatti, az oroszok otthon érzik magukat a Karél Köztársaságon belül is. Egy felmérés szerint az oroszok megítélése a tituláris nemzetiség részéről Karéliában egyáltalán nem

negatív, a csoportok közti (orosz-karél) interakciók pedig feszültségmentesek (HAGENDOORN, L.–POPPE, E.–MINESCU, A. 2008).

A 2019-ben is érvényben lévő 2004-es törvény értelmében a karél nyelv állami támogatást élvez, ugyanakkor Karélia az egyetlen olyan köztársaság Oroszországban, ahol nem tették hivatalossá a tituláris nemzetiség nyelvét („2004-es törvény a karéliai, a vepsze és a finn nyelvek állami támogatásáról a Karéliai Köztársaságban”). Ehhez valószínűleg hozzájárul az is, hogy a karélok létszáma egyre inkább fogyatkozik, az orosz nyelv pedig széles körben elterjedt a köztársaságban (AUSTIN, P. M. 1992). A helyi parlament időnként tárgyalja a témát, de eddig nem kaptak többséget a változtatásra irányuló törekvések. A hétköznapi problémákat a tanárok hiánya, az anyanyelvi felsőoktatás lehetőségeinek szűkössége és a pénzihiány okozza (VARFOLOMEEVA, A. 2014).

A Szovjetunió összeomlása után a határokon átnyúló kereskedelmi, kulturális és gazdasági kapcsolatok fejlesztését Oroszország és Finnország is támogatta. Karéliában ma már sokkal több diák tanul finnül, mint karél nyelven, a szülők ugyanis felismerték, hogy az egyéni érvényesüléshez a finn nyelvtudás hozzásegítheti gyermeküket. Hasonló tendenciák fennmaradása esetén a karél nyelv eltűnése predestinálható, a finn megerősödése és az orosz hegemoniája mellett (ALLEN D. 2015).

Egészen más folyamatok jellemzők a Karéliai-földszorosban. A betelepítések során távolabbról odaérkező, karél identitással nem rendelkező (többségében orosz) lakosság számára a régióhoz való kötődés egyre fontosabbá vált a Szovjetunió megszűnése után. A „földszoros-identitás” létrejöttében nagy szerepet játszott a Karél Társaság, ahol a „karél” kifejezés a régióra, a regionális identitásra, nem pedig az etnikai hovatartozásra utal. A társaság tagjai különleges érdeklődést mutatnak a helyi történelmi események és helyszínek iránt (Novgorodi Fejedelemség, finn hagyományok, a téli háború pontos története, régi finn település- és földrajzi nevek megismerése stb.). A történelmi tények újratanulása kapcsán új tudásra tettek szert a helyi lakosok, ami módosította korábbi elképzeléseiket. E szerint a területet Oroszország jogtalanul vette el Finnországtól, és a felmenőik elhagyott házáinál könnyező finn turisták látványa ezt tovább erősítette bennük. Kialakult egyfajta „morális háború” a finnek és az oroszok között, amit – ellentétben a téli háborúval – nem nyerhettek meg az oroszok. A visszajáró finn „nosztalgia-turisták” és a helyi lakosok között különleges kapcsolatok szövődnek, megváltoztatva a tér reprezentációit (HANULA M. 2006). A lutheránus és ortodox templomok, a régi finn épületek, az elhagyott és működő szovjet ipari létesítmények, katonai objektumok és a későbbi modern építmények együttese megkülönböztethetővé teszik a Karjalai-földszoros régióját a szomszédos területektől, az emlékorientált performativitás pedig újraértelmezi a karél identitás koncepcióit.